

Марина ВОЛОЩУК

ВАЛАСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ ЗБРОЙНЕ ПРОТИСТОЯННЯ ЗА МОЛДОВУ В КІНЦІ XV СТ.

Як відомо, з початком бойових дій, у війну проти Туреччини вступили Михайл Хоробрий (1597–1601 рр.) і семиградський князь Сигізмунд Баторій (1588–1598 рр., син Криштофа Баторі). Захоплення польськими військами Молдавії і посилення там позицій Єремії Мовіле (1606–1607 рр.) погіршили становище антитурецької коаліції. Молдавія, розташована між Україною і Трансильванією, опинилась у складній ситуації. Польський уряд і молдавський господар перешкоджали переходу українських козаків через Молдавію. Однак останнє це не зупинило, вони продовжували споряджати нові загони, які під керівництвом того ж Михайла Хороброго вели антитурецьку боротьбу. Католицький архієпископ зі Львова з роздратованістю повідомляв про це: «... недолуга Русь тримає сторону Михайла». Відомо, що 7 березня 1595 р. Михайл надіслав офіційного листа до запорожців із запрошенням об'єднатися з його військом для спільної боротьби проти турків. «Якщо ж твоя милість, - звертався він до запорозького гетьмана, — не схочеш виконати моє прохання, викладене у листі, тоді прошу ... не забороняти прийти до мене тим, хто виявив би бажання прийти в мою країну» [4, с. 71] .

Польський король Ян Замойський (1542–1605 рр.) скористався тим, що Михайл з головними силами залишив Молдавію і був зайнятий в інших областях: у вересні 1600 р. на чолі значних сил він знов увійшов в Молдавію та Валахію. У с. Букова, неподалік Плоєшть, війська валаського господаря були розбиті, і Молдавія знову потрапила під владу ставленика Польщі Є.Мовіле[15, с. 32].

1 червня 1595 р. Міхня писав з Відня, де, зі своєю великою армією, зібраною проти Михайла, чекав на перехід через Дунай з Туреччини, до свого сина та матері, котрі перебували у Венеції, щоб вони прибули ближче до Рагузи та мовчали про написане в листі. Зрештою, подальші військові дії обернулися проти Міхні. У секретній інструкції від англійського консула зі Стамбула повідомлялось, що турецький султан Мурад III (1574–1595) збирається захопити Валахію, а згодом і Трансильванію з Молдавією. Натомість Міхня не припиняв писати хвалькуваті листи про наявність партизанів у країні [2, с. 62].

У турецькій столиці знали, що 23 березня Михайл Вітязул вирушив з Валахії у супроводі добре озброєного війська проти Єремії та сина Міхні, котрі так само з військом перебували у Молдові. Разом з тим необхідно відзначити, що у польському війську, яке допомагало Єремії розбити Штефана VIII Резвана (господарь молдавського князівства з весни до серпня 1595 р.), перебували брати-біженці правителя з Ардялу: Штефан та Андрій Баторі [5, с. 109].

Михай Хоробрий, зі свого боку, мав на меті створення єдиної Дунайської держави і готувався до рішучих дій. У першій великій битві проти турецької армії під Келугеренами 23 серпня 1595 р. наймані підрозділи козацької кінноти були розташовані у другому ешелоні валаського війська. Захоплені переслідуванням, турки не встигли перегрупуватися для зустрічного бою і потрапили під нищівні удари союзників. Рукопашний бій був настільки запеклий, що в Кантакузинському літописі повідомляється з цього приводу: «І багато було пролито крові, до того, що й вода змішалась з кров'ю» [13, с. 315].

Відступ турків відбувався настільки безладно, що швидко перетворився у втечу. Тим часом господар Михайл, привівши до ладу свої підрозділи, дав сигнал до загального контрнаступу і сам особисто повів кінноту в атаку на правий фланг турецького війська. Серед турецьких частин почалася загальна паніка: «Закликавши Бога, я вступив з ними в битву, - писав про Келугеренську битву у своєму листі тосканському герцогу Михайл, - яка продовжувалась цілий день і в якій ми завдали туркам, на сором Синана-паші, великих втрат» [3, с. 97].

13 лютого 1596 р. агент Штефана Баторі угорський вчений Гашпар Бойті Вереш написав листа, в якому підбурював воєводу до заколоту проти принца з династії Габсбургів, Рудольфа II (1552-1612 рр.); останній перебував у Празі. Молдавський воєвода пообіцяв утримати мир з турками. Момент був добре вибраний: принц знаходився у Празі, а війська у свою чергу були збурені дуже розлючені тим фактом, що в них забрали права та свободи, котрі вони щойно повернули собі. Лист потрапив до урядової канцелярії і набув розголосу, в результаті чого Австрія запросила офіційної допомоги у Угорщини. В листі також зазначалось, що Штефан Баторі прийшов у Молдавію з турками, татарами, поляками, волохами та збирає військо з метою напасти на Ардял [2, с. 63].

Обмін листами відбувався у той час, коли Сігізмунд був змушений залишатися при дворі Габсбургів перед візитом венеціанського консула, якому доповіли, що нунції, представники Римської курії, виявили бажання відмовитись від Молдавії, як об'єкту для своєї місіонерської діяльності, тим більше, що вона в ту епоху відігравала роль своєрідної «буферної» зони між Московським царством та Османською імперією.

Зрештою, під кінець перемовин сторони дійшли наступної згоди: обидві зобов'язувались сплачувати князю своєрідне «відшкодування» по 24 000 талерів щомісячно протягом півроку [2, с. 277].

Ще взимку 1595-1596 рр. над валаськими землями панував спокій. Необхідність закупівлі провіанту в першу чергу для більшої частини жителів краю була фінансово підтримана господарем в очікуванні жвавої торгівлі навесні. У зв'язку з військовими подіями серед місцевого населення почали збиратися групи, які були рішуче налаштовані об'єднатися, з метою протистояти туркам і не стати легкою здобиччю для ворога [12, с. 213]. 2 березня 1596 р. до Альба Юлії дійшло повідомлення одного з прибулих торговців. За його словами, в цей час велася жвава торгівля між турками, волохами і жителями Молдавії упродовж саме тих 15 днів, коли він, вирушивши з Нікополя, дорогою не зустрів жодної військової сутички.

Як зазначає відомий румунський дослідник А. Гонца: «Валаський край повен статку та вдоволеного народу. Нібито і не було війни» [6, с. 171]. Це свідчення миру та добробуту, підтверджене пересічним торговцем, як одна з симптоматичних економічних складових, вплинуло на позитивне рішення австрійського імператорського двору щодо військової [5, с. 125] підтримки Молдавії та Валахії. З іншого боку, швидше за все, дане повідомлення було частиною дипломатичної гри Міхая. Лист імператора Рудольфа II стосовно валаських земель, зокрема констатує: «Нехай Господь підтримує вас на користь християнства» [14, с. 25].

Молдавський господар Міхай Вітязул, чий відносини з Трансільванією різко погіршали (Сигізмунд вимагав виконання договору, що ставив Міхая у васальну залежність від Трансільванії), згодився на переговори з турками. 7 січня 1597 р. султан Мустафа I (1591-1639) видав фірман, який затверджував його на престолі Валахії [7, с. 142]; внаслідок цього на Дунаї склалася загрозлива ситуація. Очікувалось, що наступного року турки розпочнуть наступ свого війська на Молдавію, звідки зможуть загрожувати країнам Південно-Західної Європи та Московії.

Проте очікуваний театр воєнних дій мав і свої недоліки. По-перше, Австрія до того часу не досягла будь-яких суттєвих успіхів у боротьбі з турками й існувала серйозна загроза того, що при появі на Дунаї армії московського царя Димитрія (насправді Лжедмитрій I, колишній чернець Григорій Отреп'єв) австрійці негайно спробують перенести основний тягар війни на нього. По-друге, навіть у випадку активно наступу Австрії, для з'єднання армій двох союзницьких країн був необхідний певний час. З огляду на практичну доцільність, було би

безглуздо йти на Дунай, залишаючи у себе в тилу Кримське ханство, яке залишалося в руслі зовнішньої політики Османської імперії.

Однак на московського царя чинили величезний тиск союзники по Священній лізі і численні представники православних народів Балкан, які благали про допомогу, граючи на почуттях релігійно-етнічної єдності. Формувалася «тло», на якому майбутні події інтерпретувались, що навіть появи союзницьких військ буде досить, щоб турецьке панування було миттєво зметене загальним повстанням змучених кабалою сербів, чорногорців, болгар, волохів і молдаван. Дане припущення, тим не менш, має під собою і певні історичні реалії: ще в 1576 р. венеціанський посланець в імперії Османа писав: «З двох причин султан побоюється того, що всі народи Болгарії, Сербії, Боснії, Мореї, Греції вельми віддані великому князеві, з яким їх єднає віросповідання, і цілком готові взятися за зброю, щоб звільнитися від турецького рабства» [8, с. 215].

Готувалося повстання в Болгарії на чолі з Тодором Баліном з Нікополя, в якому брали участь окремі крупні землевласники-болгари, вище духовенство на чолі з Тирновським митрополитом Діонісієм Ралі, представники купецької і ремісничої верхівки міст Північної Болгарії. Організатори встановили зв'язки з патріархом Константинопольським Феофаном I (1597 р.), волозьким воєводою, імператором Священної Римської імперії Рудольфом II (1576-1612 рр.) і московським царем Димитрієм, на якого покладали особливі надії. Центром повстання повинна була стати колишня столиця Болгарії – Тирново. Було обумовлено, що повстання почнеться в 1597 р. з переходу через Дунай військ Димитрія і Міхая [12, с. 253].

Конкретні надії покладалися на Дунайські князівства. Їх географічне розташування відкривало шлях на Балкани. В кінці 1596 р. Міхай Вітязул відрядив до Києва послів, з якими був підписаний союзницький договір [12, с. 326]. У випадку наступу Московії на Туреччину Міхай був зобов'язаний перейти на бік Димитрія, організувати повстання сербів і болгар, надати союзникам допоміжний 30-тисячний корпус, забезпечити армію продовольством. У майбутньому передбачалось, що Валахія стане незалежною державою.

У березні 1597 р. Московія та Валахія уклали аналогічний договір з Молдовським господарем Стефаном Резваном. Згідно з угодою Молдавія, звільнена від влади Туреччини, стане в нових розширених кордонах спадковим князівством Резвана під протекторатом Москви. Угоди також уклали з представниками сербів, болгар і чорногорців. Вони обіцяли Дмитру допоміжні війська в кількості 20 тис., допомогу продовольством і надання розвідувальних даних про дії турок [8, с. 246].

Все це обіцяло великі геополітичні перспективи. Перемога здавалася легко досяжною завдяки підтримці Молдавії, Валахії, Сербії, Болгарії, Чорногорії тощо. Вже зимою 1597 р. почалося перекидання військ.

Головною ударною силою передбачалося зробити сформовану на території Брацлавщини Молдавську армію. Її чисельність визначалася в 37 тис. вояків, і, за планом, вона повинна була, зайнявши Молдавію з'єднатися з військом Польської корони, яке, за даними джерел, нараховувало 33 500 осіб (таким чином, по-перше, чисельність ударної армії досягла 60-70 тис. чол., що, включаючи обіцяні молдавський і волоський контингенти, було цілком достатньо для успішного вторгнення у турецькі володіння; і по-друге, увійшовши у Валахію, вийти до Дунаю ще до підходу турецької армії, форсувати його, прийти на допомогу повсталим болгарам. Окрім цієї головної армії було задіяно ще дві: одна – Кримська армія Івана Бутурліна і гетьмана Криштофа Косинського у складі 20 000 піхоти, 20 000 кінноти, 40 000 козаків – повинна була йти на Крим, а інша – Чорноморська армія князя Івана Шуйського (15 000 піхоти, 20 000 кінноти, 10 000 козаків) на Бендери [15, с. 176].

Кампанію 1597 р. відкрив молдавський воєвода Стефан Резван, який зі своїм 7-тисячним військом, посиленням 10 тисячами наданих йому у підмогу козаків, вирушив 1 березня у Буджак, щоб знищити це «гніздо шершнів», заселене розбійницькою татарською ордою [10, с. 181]. 5 березня загони Резвана розгромили під Белгород-Дністровським спішно зібрані сили буджацьких татар, а потім «вогнем і мечем» знищили «резиденцію» орди. Однак на початку квітня у невеликій фортеці на правому березі Дністра на них напав калгасултан Фети-гирей з буджацькими татарами і 10-тисячною кримською ордою, яка через захоплення московитами Перекопу не могла повернутися до Криму. Битва закінчилася перемогою татар.

Розбиті війська Резвана відступили під прикриттям обозу до Ясс. 15 квітня молдавська армія форсувала Дністер і вступила до Молдавії. Щоправда, дуже скоро з'ясувалось, що обіцяні Резваном запаси заготовлено в недостатній кількості. Та й сама армія господаря була невеликою. Проте Димитрій, розраховуючи на обіцяні запаси Міхая Вітязула і підхід свого польського підкріплення, продовжив шлях на Дунай [12, с. 243].

Узявши на шляху, після триденної облоги, турецьку фортецю Браїлу, союзницькі війська 17 травня увійшли на терени Валахії. Хоча Королівство Польське повинно було виставити 4 000 гусар, 12 500 важкоозброєної кавалерії, 4 000 легкої кінноти, 9 000 піхоти і 3 000 драгун, проте Сенат несподівано затягнув виділення на потреби армії

потрібних 33 500 ставок грошового постачання, виділивши тільки 1 000 гусар, 3 000 кавалеристів, 1 500 легкій кавалерії, 500 чоловік піхоти, 1 500 драгун [8, с. 216]. Таким чином, разом з королівським кварцяним військом на посилення армії, замість очікуваних більше 30 тис. чоловік, прийшов лише 10-тисячний корпус [15, с.166]. Зі свого боку Михай, хоча і провів мобілізацію, але волоська армія налічувала лише 15 тис. чоловік [6, с. 197].

Через затримку в Молдавії союзницьких військ турки встигли провести мобілізацію своїх сил і в перших числах червня до Дунаю підійшла 60-тисячна турецька армія, яка стала табором у Силістрії [12, с. 245].

Внаслідок всіх цих чинників подальший наступ став безглуздою справою. Однак і відмова від наступальних планів була дуже важка з психологічних причин, тому було вирішено не відмінати наступ, а перенести його на осінь, коли турки будуть вимушені розпустити більшу частину своїх сил.

В цей же час на молдавський престол був зведений Петро, син Іони Воде [8, с. 257]. Зі свого боку, будучи виправданими з огляду на досягнення конкретних практичних результатів, в перспективі подібні дії призвели до того, що, незадоволений і стурбований загарбницькими діями московського царя, Михай Вітязул взяв курс на відхід від союзу з Московією і вступив у переговори з імператором Рудольфом II про перехід Валахії під імператорське заступництво [13, с. 908].

Восени того ж року в Тирново і деяких інших болгарських містах спалахнуло антитурецьке повстання, допомогу якому обіцяли Михай Вітязул і імператор Рудольф II. Але успіху цей виступ не мав. Михай дійсно форсував Дунай, але серйозної підтримки надати не зміг. А імператор взагалі обмежився обіцянками, не надіславши обіцяного 6-тис. загону імперської армії. Завдяки цьому турки швидко придушили заколот, а понад 15 тис. болгар було вимушено тікати у Валахію та Молдавію. Але не встигли турки придушити стихійні повстання в Болгарії, як у них з'явилися акти непокори в інших місцях [15, с. 226].

В 1598 р. загін козаків на чолі з ватажком Мітлою з боєм приєдналися до Михая Хороброго. Як зазначив М.С. Грушевський: «в 1599 році був якийсь морський похід, що спричинив туркам багато шкоди, ходили вони в поміч воєводі мунтянському Мігаю, який вийшов з послухності туркам, а восени 1599 року зайняв Семигород, мабуть також не без козацької участі». [1, с. 112]

Придушивши опір опозиції, Сигізмунд 10 квітня 1598 р. передав владу представникам Рудольфа. Проте останній не поспішав як з наданням допомоги проти турок, чий напад загрожував країні, так і з обіцяною Сигізмунду компенсацією. Зате імператорські

намісники в Трансільванії охоче бачили в ній нове джерело доходу для імператорської скарбниці і для себе особисто, жадібно почавши «вигрібати» з Трансільванії все, що можна. Тоді 20 серпня 1598 р. Сигізмунд таємно повернувся і 29 березня 1599 р. передав владу кардиналові Андрашу Баторі, який жив до того в Польщі, а сам виїхав до Московії. Зайнявши престол, Андраш негайно почав переговори з царем про перехід Трансільванії під московський протекторат. Дізнавшись про це, Міхай Вітязул за угодою з імператором Рудольфом увійшов до Трансільванії і 18 жовтня 1599 р. розбив біля містечка Шелімбора (Шеллемберке) трансільванське військо Андраша, який був убитий секеями під час втечі. 1 листопада 1599 р. Міхай зайняв Дьюлафехервар і встановив свою владу над країною як радник і намісник імператора. На початку травня 1600 р. Міхай починає військові дії проти Молдавії, а отже проти Петру Воде. Країна була підкорена за три тижні. 27 травня 1600 р. в Ясах Міхай проголосив себе в офіційному документі «Господарем Валахії, Трансільванії і всієї Землі Молдавії» [12, с. 341].

Трансільванська аристократія, незадоволена правлінням Міхая, зуміла переконати імператора в тому, що Міхай має намір зрадити домовленостям з Габсбургами і на основі об'єднання Валахії, Трансільванії і Молдавії створити власну державу. Занепокоєний цим імператор наказав касському комендантові Георгію Басті усунути Міхая від влади [12, с. 344]. Спираючись на підтримку трансільванської знаті, Баста 18 вересня 1600 р. розбив під Міріслеу військо Міхая, змусивши його відступити до Фегерашу. Волоські бояри визнали господарем Петра Воде [6, с. 125].

В 1600 р. Єремія Мовіле повідомляв польському королю Сигізмунду III Вазі, що Міхай Хоробрий хоче завоювати Молдавію. Отже, в Польщі знали про плани походу Міхая Хороброго у Молдавію і про його наміри підкорити своєму впливу і Польщу. Дійсно, у травні 1600 р. Міхай почав похід з метою вигнання з Молдавії польського ставленика Єремії. Цим він одночасно хотів закріпити своє становище в Трансільванії.

Таким чином, під владою Міхая Хороброго об'єдналися Валахія, Молдавія і Трансільванія, але це виявилось короткотрасним державним утворенням. Для тривалого існування у цього політичного об'єднання не було ні міцних економічних основ, ні сприятливих міжнародних можливостей. Вже через декілька тижнів після вигнання Єремії, Міхай змушений був залишити Молдавію, призначивши управління країною групі бояр.

Таким чином, в кінці XVI ст. відбулась подія, котра і визначила долю Молдавії. Господар Валахії Міхай Хоробрий спромігся об'єднати

Валахію, Молдову і Трансільванію в одне князівство і розбити турецьких завойовників. У дещо спонтанній об'єднавчій діяльності господар Міхай спирався на політичну підтримку як Московії та українських козаків, так і на підтримку Габсбургського двору Австрії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. *Грушевський М.С.* Історія України-Руси. Т. 8. Ч. I. Київ-Львів, 1922. - 336 с.
2. *Bălcescu N.* Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul. București, 1953. - p. 352.
3. *Corfus Sf. I.* Corespondență inedită asupra relațiilor între Mihai Viteazul și Polonia. Cernăuți, 1935. - p. 124.
4. *Corfus I.* Mihai Viteazul și polonii. București, 1938. - p. 160.
5. *Crăciun I.* Cronicarul Szamoskozy și însemnările lui privitoare la români 1566-1608. Cluji, 1928. - p. 260.
6. *Gonța Al.I.* Campania lui Mihai Viteazul în Moldova. 1960. - p. 286.
7. *Ionașku I.* Mihai Viteazul și unitatea politică a țărilor române. București, 1968. - p. 174.
8. *Iorga N.* Documente noi în mare parte românești relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul. - p. 457.
9. *Iorga N.* Istoria lui Mihai Viteazul. București, 1968. - p. 420.
10. *Panaiteescu P.P.* Mihai Viteazul. București, 1936. - p. 285.
11. *Pașcu Șt.* Mihai Viteazul. Unirea și centralizarea țărilor române. București, 1973. - p. 294.
12. *Sîrbu I.* Istoria lui Mihai Vodă Viteazul Domnul Țării Românești. București, 1976. P. 565.
13. *Stefănescu Șt.* Michel le Brave «Restitutor Daciae». Cluji, 1968. - p. 909.
14. *Turcu C.* Informații documentare cu privire la campania lui Mihai Viteazul în Moldova// Studii și articole de istorie, V. II. București, 1957. P. 78.
15. *Xenopol A.D.* Istoria românilor din Dacia traiană. București, 1927. - p. 532.